

Luka Janeš

Sveučilište u Zagrebu, Sveučilišni centar za integrativnu bioetiku, Ivana Lučića 1a, HR–10000 Zagreb
ljanes@unizg.hr

Budućnost filozofije psihe u Hrvatskoj

Sažetak

U radu se raspravlja o prisutnosti i aktualnosti filozofskog, dakle kritičkog promišljanja fenomena psihe i psihijatrije na geo-povijesnom tlu Republike Hrvatske, s metodološkim fokusom na: reprezentativne autore, spise i inicijative relevantne za navedeni diskurs, prisutnost sistematskog provođenja obrazovanja u sklopu fakultetskih kurikuluma, te izdavačku aktivnost tematski usmjerenu na problematiku psihe. Usmjerit će se i na domenu odnosa filozofije i psihe/psihijatrije u povijesnoj mereološkoj konstelaciji, njezin značaj za filozofiju psihe, kao i kategorički neodvojivi odnos filozofije i izučavanja psihe per se. Autor uvodi tezu da je filozofija psihe idealan misaoni poligon na kojem se isprepliću rudimentarni filozofijski disciplinarni smjerovi u rasponu od hermeneutike, fenomenologije, ontologije, epistemologije, logike, pa do socijalne i političke filozofije, filozofije egzistencije i etike. Kao idealni znanstveno-filozofski meritor predlaže se orijentacijska disciplina integrativne bioetike kao teleološki most za sjedinjavanje navedenih filozofskih disciplina. Pritom je naglasak na predmetu fenomena života, koji je evaluiran u analogiji sa semantikom predsokratovskog pojma Ψυχή (psukhe).

Ključne riječi

psiha, filozofija psihijatrije, integrativna bioetika psihe, pluriperspektivizam, život, odgovornost

Uvodaj

U povijesno-historijskom kontekstu teško je i nezahvalno raspravljati o budućnosti institucionalne disciplinarnе forme koja istinske nosive stupove u empiriji gotovo da i ne posjeduje. Takav je slučaj s filozofijom psihe u Hrvatskoj, no to nipošto ne znači da pokušaji i natruhe erosa za promišljanje psihičkih fenomenalija, aporija i zavrzlama u intelektualno-spisalačkoj sferi bliskih nam prostora nisu itekako prisutni. To je posve logosno¹ i neminovno s obzirom na to da psiha,² počesto pogrešno i nepravilno prevedena terminom

1

Pridjev izveden od starogrčkog Logos (λόγος), a semantički nahodен u Heraklitovu smislu, dakle kao univerzalni kozmološki zbor istine.

2

Termin psiha dolazi od grčkog glagola ψύχω (psukhe) koji označava puhanje, raspuhivanje, hlađenje, a u povijesnom interpretativnom kauzalitetu uzeta je i kao disanje, uzdisanje. Vlastitom hermeneutičkom linijom dolazim do fenomenološkog momenta

zaposjedanja empirijskog prostora »dahom krećuće sebstvujuće usie«, ontološke sušti na putanji potencije k *aktualisu* ontike koja je, pak, kategorički prije zagrijavanje negoli hlađenje. Psiha se etimološki dovodi u vezu i sa sanskrtskim terminom *bhas*, koji također označava puhanje, hlađenje. Pritom je simptomatično da u sušti antičke etimologije psiha ponajprije predstavljala nešto krećuće, vanjsko, umno, empirijsko, životno, izlazeće – dijametralno suprotno od rimsko-skolastičkog i suvremenog egzaktno-znanstvenog

»duša«, privlači pažnju filozofske misli još od najranijih dana filozofskog života, uz naglasak na predsokratovsku grčku misao i *eruditski značaj* tih očeva zapadne kulture spram konstituiranja zapadne misli. Dotični su psihi mahom uprisućivali kao životni dah, životni princip, a ne kao epistemički neuhvatljivu transcendenciju – što je obilježje, u manjoj mjeri platonističke, a u većoj post-aristotelovske, tomistički obojane skolastičke tradicije koja, unatoč sekularizaciji porađanoj razvojem znanosti, i u današnje vrijeme zaposjeda pregršt pora intelektualnog i obrazovanog svijeta.

Ipak, dubiozna je i zabrinjavajuća činjenica da, izuzev pojedinačnih slučajeva, sistematizirano provođenje znanstvene doktrine filozofije psihe ipak nije pronašlo zaslužno mjesto pod »kuzalno-historijskim suncem« bliskih nam prostora. Dodatnu *dubiju*, ali u prilog tezi o nedostatnoj zastupljenosti filozofije psihe, pobuđuje činjenica da je područje izučavanja psihe, psihijatrije³ i psihologije iznimno potentno za filozofijsko promišljanje te tvrdim da je ono tangenti kolosijek fenomenologije,⁴ hermeneutike, epistemologije, ontologije, logike i filozofije egzistencije, kao i socijalne i političke filozofije te etike.

Navedene se discipline pri filozofijskom promišljanju psihe uzajamno isprepliću, a pod predmetnim etosom zaštite i odgovornosti spram fenomena života idealno ih objedinjuje disciplina integrativne bioetike. Navedena joj pruža teleološki oslonac, ali nosi i potenciju za neminovnu sintezu navedenih filozofskih krakova, uz naglasak na predmetnosti života u analogiji sa starogrčkim *Ψυχή* – životnim principom »raspuhom« i »dahom«. Pitam se ima li potentnijeg, a istovremeno zanemarenijeg i ovlaš elaboriranijeg filozofskog promišljajnog predmeta prisutnog usred filozofske tradicije, nego li je to fenomen života? Uvodim tezu da je psiha dijalektička sinteza uma i tijela, i to uma kao *nousa* (*νοῦς*), pretpostavke kognimatona (pojedinačnog inteligibilnog kognitivnog receptora pojedinačnog bivstvjućeg). Dakle, dijalektička sinteza, s jedne strane, patološke kuzalne granice *fizisa* (*φύσις*), a s druge strane, posvemašnje potencije misaone krećuće prostornosti koja se tjelesnom aktualizacijom pretvara u psihički čin. S obzirom na to da se etika bavi refleksijom spram moralnog djelovanja, tvrdim da svaki psihički čin (pa i djelovanje psihijatarata) automatski nastanjuje domenu disciplinarnog polja etike, nadalje integrativne bioetike.

Nakon što uputim pokoju misao i tezu vezanu za odnos izučavanja filozofije i psihe te za suodnošenje i kategoričku sunositost filozofije i psihijatrije,⁵ predočit ću sažeti prikaz reprezentativne kolekcije spisa objavljenih na našem geo-povijesnom tlu te pokušati rezimirati cjelovitost polja filozofijskog izučavanja psihe, uz pokoji empirijski zaključak i sugestiju usmjerenu na potentnost zacjeljivanja psihe filozofijskom refleksijom i istančanošću mišljenja kao ključnim oruđem za prevenciju razvoja psihičkih aporija – poteškoća i poremećaja, psihijatrijski interpretiranih kao mentalne bolesti.

Filozofija i psihijatrija

Na začetku naglašavam da potpuna i teleološki zasićena filozofija psihe, odnosno psihosofija, obujmljuje mnogo širi prostorni djelokrug od same psihijatrijske dijagnostičke, biološke i kliničke prakse te bi se nužno trebala prostirati svim porama misaonog bića, kao i na sve ostale drugotnosti koje ga okružuju od najranijih dana provedenih u krugu obitelji i obrazovnog sustava (domena koje su ključne za razvoj psihičkih i mentalnih poteškoća), pa do gerontičkog doba. Pritom, proces psihe i psihičke patnje valja sagledavati i istraživati kroz

tri temeljne razine: mikro-razinu pojedinca i njegove percepcije te egzistencijalnog porađaja u odnosu na fenomene koji ga okružuju i, analogno, snalaženje-u-svijetu; mezo-razinu društvene zajednice koja sačinjava i oblikuje pojedinca; te evolucijsko-povijesnu makro-razinu koja nam pruža kontekstualni mereološki uvid u dijalektičku konstelaciju prvotne dvije razine. Svaka razina iznjedruje pregršt smjerova, sub-mereologija i disciplina, no za potrebe ovog spisa nastojat će se držati domena koje adekvatno zasićuju pojedine pluri-aspekte naznačenih smjerova, a koje istovremeno kategorički obujmljuju široki panel pojedinačnih problematika.

Ponavljam da je psihijatriju potrebno promatrati u etimološkom i misaonom dijapazonu širem od kliničke, medicinske psihijatrije, s obzirom na to da medicinska ustanova, empirijski promatrano, predstavlja »servis« u koji se ulazi nakon okidanja psihičke eksplozije, no medicina nema ni potenciju ni kapacitet ni jurisdikciju za prevenciju psihičkih slomova koji se razvijaju onkraj

pristupa koji je misaono zahvaćaju kao nešto unutrašnje, zaronjeno, zarobljeno u tijelo. Zanimljivo je također za primijetiti da *animus* i *anima*, rimski pandani grčkog *psyche* koji se uobičajeno prevode s »duša« i uzimaju u transcendentnom značenju u odnosu na svijet empirije, dolaze od grčkog *anemon* (*ἀνεμων*), što označava vjetar, kvalitetom sličan raspuhu *semantona* psihe. Pitam se je li to semantički vjetar koji otpuhuju svetu mjeru grčkog, odviše grčkog? Opsežnije o predsokratovskoj percepciji psihe vidi: Luka Janeš, »Semantički vakuum pojmova duh, duša, psiha, um«, *Arhe* 29 (1/2018) (u postupku objave).

3

Jennifer Radden u uvodu zbornika »Filozofija psihijatrije« navodi da je psihijatrija grana medicine i liječilačke prakse čiji je pragmatički djelokrug i predmet izučavanja isprepleten pretpostavkama koje su duboko i nezaobilazno filozofijske, odnosno koje bez filozofske refleksije nipošto ne mogu biti teleološki ispunjene. Vidi: Jennifer Radden (ur.), *Philosophy of Psychiatry*, Oxford, University Press, New York 2004., str. 3.

4

Psihijatar Bartul Matijaca u djelu *Stranputice i putokazi*. Ogladi: *medicina, psihijatrija, društvo*, pozivajući se na Husserla navodi: »Po čemu je fenomenologija bitno drugačija od psihologije? Psihološko znanje ima izvor u empirijskim iskustvima, opažanjima, kao svjesnim psihološkim pojavama, koji se apstrahirajućom djelatnošću intelekta generaliziraju i tako uopćena spoznaja prenosi se na pojedinačne slučajeve ili pak, u analitičkom mišljenju, deduciramo iz uopćenih spoznaja uopćenosti. Takve se spoznaje ne nižu jedna za drugom, nego se, dolazeći u logičke odnose, međusobno upotpunjuju, potiru itd. Razum se, dakle, pojavljuje kao posrednik između subjekta koji spoznaje i objekta koji se spoznaje, uz uvjerenje da je razumskoj djelatnosti dana istina spoznavanog objekta. Fenomenologija počinje od sumnje u moć razuma te

ne polazi od opažaja kao psihološke pojave, nego od spoznajnih doživljaja koji postoje u svijesti prije empirijskog iskustva i koji se kao neposredne danosti, čisti fenomeni, odnose na predmetnost (intencionalnost fenomena!), premda im ona ne pripada. Time je mišljenje upućeno na subjektivnu svijest, a intencionalnost fenomena trebala bi osigurati razumijevanje predmetnosti na koju se odnose dani fenomeni. Dakle, fenomenologija postupa tako da 'sagleda i objašnjava', određuje i razlikuje smisao fenomena, čime se postiže razumijevanje predmetnosti. Za antipsihijatriju će od osobitoga značenja biti onaj tip intencionalnoga odnosa spoznaje i predmeta spoznaje koji se odnosi na emocije, želje i nade, bol i očaj, o čemu nam psihološko znanje malo govori.« Vidi: Bartul Matijaca, *Stranputice i putokazi*. Ogladi: *medicina, psihijatrija, društvo*, Medicinska naklada, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb 2009. Ovaj poduži citat izdvajam zato što sjajno oslikava nedostatak psihološke metodološke »mante« obilježene »tabličastom« metodologijom, ovisnosti o statistici, pejorativom i svojevrsnim animozitetom spram ostalih humanističkih znanosti te posvemašnjom disjunkcijom konteksta pojedinca, društva i popratnih psiholoških signala koji ukazuju na određene intencije i poremećaje.

5

Psihijatriju u članku nećemo promatrati isključivo kao egzaktnu znanost institucionalne forme, obilježenu medicinskom disciplinarnom jurisdikcijom, nego mnogo širim pogledom i značenjem, dakle rudimentarnim – kao liječenje psihe (*ιατρεία + Ψυχή*). Pritom tvrdim da bez filozofske kritičke, konstantno-proširilačke i rasvjetljujuće spoznaje integrativnog, pluri-perspektivnog te interdisciplinarnog karaktera nema adekvatne predikacije i pragmatizacije liječenja psihe i prevencije razvoja psihičkih poteškoća. Također, naglašavam da je filozofija psihijatrije samo jedna od mereoloških komponenti mnogo šire domene filozofije psihe, a promatramo li psihiu kao dijalektiku uma i tijela, ona je nerazdvojiva od filozofije uma.

psihijatrijskih ustanova, a za što je, prije svega, potrebno utjecati na unapređenje sustava obrazovanja koje se proteže od najranijih vrtićkih dana djeteta, te analogno i obrazovanja roditelja – faktora koji predstavljaju konstantne i najdirektnije obrazovne segmente u odnosu na razvoj djeteta. Siguran sam da bi navedeno usmjeravanje i prevencija nesumnjivo donosila velike uštede državnom resoru zaduženom za zdravlje bivstvujućih, a ponajprije u vidu smanjenja troškova predviđenih za lijekove, kao i hospitaliziranje pacijenta psihe (uz otvaranje potencijalno istančanijeg financiranja, primjerice, obrazovnog resora), ali bi jamačno polučila i nemjerljivi benefit za cjelokupnu bio(e)tičku zajednicu, uzmemo li u obzir nerazdvojivu analogiju psihičkog balansa pojedinca i društva te harmonije ekološkog ekvilibrija.

Nadalje, tvrdim da bi apriorna pragmatična funkcija psihijatra i psihologa, dakle znanstveno-institucionalnog jurisdiciranog stručnjaka i tehničara na polju mentalnog zdravlja, prije svega trebala biti hermeneutička⁶ – dakle, radni zadatak bi mu/joj trebao biti »majetički« porađaj značenja pojedinog simptoma psihičkog izazova, poremećaja ili bolesti i tumačenje zadane psihičke aporije u totalitetu povijesno-kulturalne slike analiziranog bića, a za što neminovnu aparaturu nosi upravo fenomenološka doktrina⁷ obilježena metodološko-predmetnim postulatima pojavnosti i *bivanja-u-svijetu*. Također, smatram da iskazana hermeneutička linija nipošto ne može adekvatno ispuniti svrhu na polju liječenja psihe bez umjetničkog, dakle lucidnog, originalnog i kreativnog (*poietičkog*) pristupa pacijentu i psihičkoj poteškoći, s obzirom na to da je za svaku osobu poseban individualni pristup, a ne manija prosjeka koja izranja kao dogma posredstvom »svetog zakona statistike«. ⁸ Navedeni umjetnički pristup, prije svega, iziskuje pluriperspektivnu odnošajnost kakvu nalazimo među rudimentarnim »metodološkim stupovljem« integrativne bioetike. Nešto slično zapodjenuli su psihoanalitičari predvođeni Freudom, ali čini se da je apriorno lucidna hermeneutička⁹ tendencija tumačenja onog nesvjesnog zapala u dogmatičnost i narcisariju vlastite discipline, a posljedicu promatramo u suvremeno doba u kojemu je psihoanaliza ponajprije korištena kao literarno-analitička, estetska i kulturološka, a tek potom terapijska doktrina.

Je li uopće potrebno naglašavati egzistencijalnu komponentu depresije i tjeskobe¹⁰ u kontekstu filozofskog erosa, kategorički fuzivnog s tkivom psihijatrije? Nije li temeljni problem i aporija koju pateće bivstvujuće »konzumira« upravo nedostatak spoznajne komponente u odnosu na postojeći problem i nadilaženje dotičnog te nije li psihička bolest prije svega bolest mišljenja i popratnog kontekstualiziranja vlastitog bića u okvirima određenog prostornog, povijesnog, teleološkog i ekološkog habitata? Nije li nedostatak znanja o uzroku i posljedici u kontekstu sebe-zahvaćanja ključan čimbenik razvoja psihičke patnje u bivstvujućih, a u odnosu na, primjerice, paranoju, tjeskobu, depresiju, bipolarni poremećaj, narcistični poremećaj ličnosti ili najtabuiziraniju i najslabije definiranu »bolest« – shizofreniju? Uz navedeno se, kao posve nezaobilazna, ukazuje i filozofska disciplina epistemologije, kauzalno-eminentno pitanje procesa i uvjeta spoznavanja, kao i svijesti. ¹¹ Navedeno su prepoznale Snježana Prijic-Samaržija i Inka Maškulin, članice riječkog misaonog kruga, a iskazale u članku »Epistemička pravednost: epistemologija vrlina i filozofija psihijatrije«. U dotičnom članku autorice iznose zanimljivu analogiju filozofije psihijatrije i epistemologije vrlina (koja u neo-aristotelijanskom duhu Linde Zagzebski biva analogizirana s etikom vrlina).

Promatramo li epistemologiju u širem smislu kao istraživanje procesa spoznavanja, vjerovanja i istine kao meritorne »vrline« u spoznajnom procesu,

navedeno se kategorički integrira s filozofsko-psihijatrijskom mišljevinom, a u odnosu na aporični tok spoznajnog procesa osobe s neurozom, depresijom ili posebice psihozom, ali i spoznajni proces samog psihijatrijskog djelatnika u odnosu na poremećaj ili bolest. Također, epistemološka je komponenta nezaobilazna pri reflektiranju psihijatrije i neuroznanosti, a pri istraživanju odnosa biološke neuro-receptivnosti koja se odvija u mozgu i društvene receptivnosti, kao i svijesti osobe koja *biva-u-svijetu*. Navedeno je u spomenutom članku provođeno isticanjem primjera Mirande Fricker i socijalne epistemologije – grane epistemologije koja se posljednja dva desetljeća intenzivno razvija unutar analitičke filozofske tradicije, a koja sve više otvara pitanje epistemičkog vrednovanja vjerovanja, društvenih praksi, institucija i cjelokupnog sustava te utoliko proširuje i nadilazi tradicionalnu analitičku epistemologiju koja se bavila pitanjem pouzdanosti individualnih spoznajnih procesa kao što su pamćenje, opažanje, zaključivanje i slično. Prijić-Samaržija i Maškulin teos članka sublimiraju sljedećim riječima:

6

Prije svega smatram da psiholozi i psihijatri nužno iziskuju pofilozofljenje vlastite djelatnosti i znanstvenosti. Pritom filozofiju uzimam vrhovnom umnom vrlinom koja oplemenjuje i proširuje svaku pojedinačnu znanost i disciplinu te smatram da je filozofija znanje samo, opredmećeno i artikulirano kroz pojedine umove bivstvujućih. Dakle, filozofija je »gadanje« u bitak svake aporične situacije i znanstvenost same znanosti te nipošto nije »terminološka onanija« kakvom biva percipirana u većine nefilozofskog svijeta. Dovoljno se prisjetiti kolokvijalnog značenja pogrde *filozofirati*, koja označava lupanje u prazno i okolišanje bez praktične namjere i koristi.

7

Sjajne misli vezane uz mereologiju, fenomenologiju, pojave i psihologiju pronalazimo u djelu *Pojave i psihologija*, slovenskog filozofa Matjaža Potrča, u kojemu, između ostalog, stoji: »Dosada smo tvrdili da je znanost o cjelinama i dijelovima, odnosno mereologija temeljna za rasprave o pojavama. Meros na grčkom znači dio. Mereologija je i temelj za nauk o pojavama ili fenomenologiju. Pojave su nauk o pojavama cjeline, i to iz jednostavnog razloga što moraju biti u središtu zanimanja nauka o pojavama (na sličan način kao što su kemijski spojevi u središtu zanimanja kemije). Već smo razmotrili nekoliko primjera cjelina i njihovih dijelova. Noga je dio stola, noga je dio mačke, dan je jedan dio cjelokupne kalendarske godine. Postavlja se pitanje o tome kako odnos između dijelova i cjelina možemo protumačiti u pojavama koje uvodi fenomenologija. Po odgovor na to pitanje moramo se obratiti Brentanu kao začetniku nauka o pojavama, odnosno fenomenologije. Pojave su za Brentana cjeline, i to akcidentalne cjeline koje supstanciju imaju kao svoj vlastiti dio.« Vidi: Matjaž Potrč, *Pojave i psihologija*, prevela Ksenija Premur, Lara, Zagreb 2017., str. 42.

8

Pritom mi namjera nije obezvrijediti i teleološki uniziti doseg i važnost statističkog izražaja, ali napominjem da pri slučajevima u kojima statistika postane svrha samoj sebi dolazi do dogmatičnosti koja sprečava evoluciju – permanentni progres u smjeru zadanih znanstvenih ciljeva i postignuća.

9

Naglašavam da je hermeneutika psihičkog nesvjesnog fundamentum raskrivanja aporija psihe, s posebnim naglaskom na Junga i kolektivno nesvjesno koje promatram kao biološki »evolucijski bazen« arhetipova. Zanimljivu hermeneutiku nad hermeneutikom nesvjesnog pronalazimo u spisu Paula Ricœura *O tumačenju*. Vidi: Paul Ricœur, *O tumačenju: ogled o Freudu*, prevela Ljiljanka Lovrinčević, Ceres, Zagreb 2005.

10

Stanja tjeskobe, ontološke nesigurnosti, otudjenja, očajanja i brige neki su od temeljnih motiva i područja interesa predstavnika egzistencijalističkog vala, a upućujem na Tillicha, Kirkegaard, Sartrea, Heideggera, Bubera i Jaspersa koji je bazično bio psihijatar, a objavio *Opću psihopatologiju*, istinsku filozofsko-psihijatrijsku fuziju i hermeneutičko vrelo psihopatoloških simptoma i sindroma.

11

Svijest ćemo promatrati linijom: svijest – prisutnost – prisuće – pribitkovina. Dakle, predlažem definiciju svijesti kao prisuća s bitkom zadane situacije bivanja-u-svijetu. Sjajne uvide u prilog iskazanom nalazimo u ranije spomenutom spisu Matjaža Potrča.

12

Snježana Prijić-Samaržija, Inka Maškulin, »Epistemička pravednost: epistemologija vrlina i filozofija psihijatrije«, *Filozofska istraživanja* 32 (2015) 2, str. 307–322, str. 309.

»Konačni je cilj ovog članka pokazati kako ovakav ekstenzivni pristup omogućuje epistemičku evaluaciju spoznajnih procesa ili intelektualnih aktivnosti (poput, primjerice, komunikacijskih akata u odnosu pacijenta i psihijatra) koje se inače ne bi smatrale predmetom epistemičke evaluacije. Naposljetku, što je posebno važno, ovaj pristup omogućuje utjecaj na poboljšanje epistemičke vrijednosti spoznajnih djelovanja u takvim situacijama pa time i na uspješnije rješavanje problema.«¹²

Zaključujem da bez istančane, profinjene, široko-obodne hermeneutičke spoznajne teorije ne možemo isplivati iz mulja »samodopatnosti« i »samodostatnosti« završene, pasivne, u bitnoj mjeri otuđene (psihijatrijske) znanosti koja biva dirigirana usidrenim dogmama i privređivanjem kapitala (te koja kao proizvod donosi završenu strukturu stigmatizirane »psihički oboljele« osobe), a ne dobrobiti za biotičku zajednicu i čovjeka kao nositelja odgovornosti za nj. Upravo je alijenacija i manjak bioetičkog senzibiliteta dogmatične znanstvenosti temeljna stavka njezine etičke aporetičnosti i nedostatka u globalnim okvirima (a koja kao proizvod polučuje završenog čovjeka).¹³ Tvrdim da sjenu i kob navedenog moralnog, spoznajnog i egzistencijalističkog pada suvremene znanosti te popratno jamarenje i mereološki moralni nihilizam misaono umije zahvatiti i »spoznajnom svjetlošću« ispuniti te teleološki nadići isključivo filozofijski nabijena spoznaja, popraćena integrativno-bioetičkim senzibilitetom. Osim metodičke epistemologije znanosti psihijatrije i otkrivanja psihopatoloških simptoma, nužno je naglasiti da se prvi korak razvoja psihičke aporije razvija u mislima, dakle u umu pojedinca (uz što često puta bivaju vezane genetske determinante pojedinog mislećeg organizma) te smatram da bi pojedinac, prije svega, trebao biti hermeneutičar vlastitog bitka.

Nadalje, pitam se nije li temeljni strah većine bivstvjućih onaj od smrti, od kraja, od povijesne entropije vlastitog identiteta? Ne nosi li integrativna bioetika u vlastitoj sušti predmetni postulat zaštite, unapređivanja i permanencije života, uz znanstvenu i humanističku odgovornost¹⁴ spram navedenog, uz razvijanje spoznajnog holizma u odnosu na fenomen života? Pritom naglašavam nužnost proširenja Kantovih moralnih postulata na čitavu biotičku zajednicu, a čiji je ljudska vrsta samo jedan dio, no nipošto eshatološka svrha.¹⁵ Smatram da poradi zaborava »Svejednote«¹⁶ i analogne uzjapurenosti narcizma i sebičnosti, biva pobuđena potencija nastanka i razvoja raznih psihičkih teškoća te tvrdim da alijenacija od cjeline životnog kozmičkog organizma nastanjuje uzrokovnu srž većine psihičkih slomova. Što alijenacija od sebe, što od okolice koja nas okružuje.

Hrvoje Jurić u djelu *Etika odgovornosti Hansa Jonasa* navodi:

»... upravo ono čime je čovjek podređen čitavoj prirodi, njegovo jedinstveno obilježje – duh – ne rezultira više u jednom višem poretku njegova bitka u totalitetu bitka, nego suprotno tomu obilježava nepremostivi jaz koji ga dijeli od ostatka zbiljnosti. Čovjek je tako otuđen od zajedništva bitka u cjelini, njegova ga svijest čini strancem u svijetu i svaki istinski akt refleksije posvjedočuje upravo ovu stranost.«¹⁷

Smatram da se dotična alijenacija proteže u mnogo šire domene nego li je antroposna, a što pod pritiskom antropocentrizma kulture i povijesti nisu uspjeli uočiti niti egzistencijalisti u 20. stoljeću. Vrijeme je da se prisjetimo i Jahrova bioetičkog imperativa kroz koji zbori:

»Poštuj svako živo biće u načelu kao svrhu u sebi i po mogućnosti postupaj s njim kao takvim.«¹⁸

Kad se već semantički dotičem odnosa integrativne bioetike i egzistencijalističkih pitanja, uvodim i tezu da promišljanju psihe i psihijatrije u budućnos-

ti¹⁹ nije potrebno daljnje deprimiranje, crnjenje, nihilizam i »larpurlartizam antiteze« kakav je prisutan u dobrom dijelu egzistencijalističke, a posebice postmodernističke literature, nego ponuda konkretnih pragmatičnih životonosnih orijentira i rješenja koja mogu pridonijeti obasjavanju aktualnih nedostataka i poteškoća koje institucionalna psihijatrija teško nadilazi. Dakle, s jedne strane, potrebna je destigmatizacija psihijatrije, a s druge strane »kazališnog lica«, destigmatizacija psihički oboljelih. Nužno je izmijeniti negativnu i prestravljujuću sliku koju termin »psihijatrija« pobuđuje u bivstvujućima, a što se, prije svega, potencijalno postiže obrazovanjem i edukacijom. Pritom bi psihijatriju valjalo promatrati i percipirati kao edukaciju i pomoć, a ne kao presudu.²⁰ Za navedenu je zadaću, između ostalih, strogi uvjet i preambula filozofijsko interdisciplinarno odnošenje znanosti i perspektiva potrebnih za zasićenje apsoluta psihosofijske problematike, kao i pluriperspektivni etos koji podrazumijeva, prije svega, dopuštanje drugom i drugačijem da se izrazi i bude saslušan. Takva su nastojanja upisana u metodološkoj teleologiji integrativne bioetike u vidu pluriperspektivnosti, o čemu ću istančanije iznositi u nastavku članka.²¹

13

Napomenuto osnažujem tvrdnjom da je temeljna karakteristika *antroposa* ta da je on uvijek u nastanku, u prelaznoj postojećeg, u nadilaženju, u razvoju, u evoluciji. Čini se da tehnoznanstvena sfera pokušava umjetno evoluirati evolucijom, no već pri silogističkom mnijenju navedeno predstavlja falibilitet *par excellence*. Hrvoje Jurić sjajno primjećuje: »U svakom slučaju, na temelju Jonasova 'izbora iz povijesti moderne znanosti i tehnike' može se zaključiti kako se njihova *differentia specifica* u odnosu na one pred-moderne sastoji prvenstveno u tome što je, kao prvo, u konstruiranju tehničkih naprava udio znanosti (znanstvenih istraživanja, rješenja, planiranja i zahtjeva) sve veći, a kao drugo, to što – i *usprkos* prethodno izrečenom, ali *upravo zbog toga* – tehnika diktira razvoj znanosti, znanstvenih spoznaja, a konačno i samoga znanstvenog *znanja*.« Vidi: Hrvoje Jurić, *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*, Pergamena, Zagreb 2010., str. 123.

14

Po pitanju odgovornosti vidi: H. Jurić, *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*.

15

Ova je stavka iznimno bitna s obzirom na to da se specijalizam i gradiranje vrijednosti pojedinih vrsta bića i pojava reflektira na specijalizam i gradiranje unutar zajednice *antroposa*, a što ukazuje na aparitiju narcizma, po meni ključnog čimbenika razvoja srdžbe i straha, sentimentata koji su u iskonu većine psihičkih patnji. O narcizmu podrobnije iskazujem u: Luka Janeš, »Paradogma of Psychic Entropy of Evil and Palingenesis of All-Oneness«, *Synthesis philosophica* 32 (2017) 1, str. 31–50. doi: <https://doi.org/10.21464/sp32103>.

16

Ibid.

17

H. Jurić, *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*, str. 29.

18

Iva Rinčić, Amir Muzur, *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike*, Pergamena, Zagreb 2012., str. 151. U istom spisu, na str. 157, autori izlažu važnost intergrativno-bioetičkog znanja i metodologije u odnosu na unapređivanje medicine, a u kontekstu proširivanja modela američke »nove medicinske etike«, citiram: »'Europeizacijom' bi, dakle, bioetika približena europskim vrijednostima i Potterovoj originalnoj zamisli, a medicinski aspekti bili bi prošireni sustavnim pofilozofljenjem. U takvom duhu i s takvim programom – vrlo ambicioznim i nimalo lakim, formulirana je platforma 'integrativne bioetike' kao, kako će kasnije reći Hrvoje Jurić, 'područja otvorenog susreta i dijaloga različitih znanosti i struka, vizija i svjetonazora, koji se okupljaju radi artikuliranja, rasprave i rješavanja etičkih pitanja koja se odnose na život u cijelosti i svakom svom dijelu, život u svim svojim oblicima, pojavnostima i stupnjevima, kao i životne uvjete uopće'«.

19

Usputno navodim da su budućnost i odgovornost među temeljnim predmetnim postulatima bioetičke misli.

20

O navedenom je intenzivno iznosio R. D. Laing, o čemu će više riječi biti u nastavku, a sugeriram da bi uloga psihijatra prvenstveno trebala biti edukativna, a ne sudačka.

21

Takvo se nastojanje opredmećuje u obličju međunarodnog transdisciplinarnog simpozija *Bioetika i aparije psihe* – platformi na kojoj se susreću stručnjaci i entuzijasti iz raznih

Čitaoc se na ovom mjestu, prepun sumnje, jamačno pita – ta kako postići navedeno i zašto tako jednostavan zahvat većma nije u provedbi?

Odgovora je mnogo i kroz ovaj ih spis nastojim iznjedriti što veći broj, a nakon što sam uputio uvodne napomene i stavove glede filozofije psihe *per se*, u idućim redcima dotaknut ću se filozofske misli vezane uz psihu prisutne u geo-povijesnom okviru Hrvatske.

Filozofija psihe u Hrvatskoj: prošlost – budućnost – povijest

Da bismo stigli do protega budućnosti, a pritom zasitili povijesnu mereologiju, neminovno je apriorno sagledati prošlost i relevantne aktere koji je nastanjuju.

Počeci bavljenja ovom temom, kao i u ostatku misaonog svijeta zapadne polutke 20. stoljeća, na našem prostoru ispunjeni su psihoanalitičkom mišlju.²² Kao što je poznato, ona se početkom 20. stoljeća prelijeva svim domenama kulturalne promišljajnosti, izazivajući pregršt kontroverzi, ali istovremeno pobuđujući neodoljivi eros za prodiranje u tmine nespješnih predjela psihe i domene tabua koje iz nj izvire. Psihoanaliza je postala nezaobilazni trend gradske gospode, a posebice »neurotičnih gospođica«, kako u ostatku Europe, tako i u našim krajevima. O začecima i kretanjima psihoanalitičke doktrine na tlu bivše države sjajan uvid pruža nam članak »Počeci psihoanalize u Zagrebu«, autorice Ljiljane Filipović,²³ objavljen u zborniku *Fin de Siecle Zagreb – Beč*. U naznačenom članku Filipović iznosi pregršt zanimljivih detalja i vrijednih uvida koji jasno oslikavaju začetke psihoanaliziranja u Zagrebu, do kojih u ostaloj psiho-filozofskoj literaturi rijetko nailazimo. Između ostalog, doznajemo da je, osim Freuda, u zagrebačkim onodobnim krugovima najveći interes izazivala Adlerova misao, a pritom je bavljenje psihoanalizom bila stvar prestiža i trenda obrazovanog građanstva. Filipović navodi:

»Danas, u odmaku od stotinjak godina kada nam je poznata rasprostranjenost ‘kuge’ i kada nas više ne čudi da gotovo da nije bilo mislioca koji je do sebe nešto držao, a da nije iskazao svoj sud o psihoanalizi, možemo samo sa zavišću promatrati intelektualnu užurbanost početkom dvadesetog stoljeća u našem podneblju.«²⁴

Uloga začetnika i najznačajnijeg diseminatora psihoanalitičke misli u Zagrebu pripada Stjepanu Betlheimu koji se nakon studija medicine u Grazu i Beču, gdje je specijalizirao neuropsihijatriju, početkom 1928. vraća u Zagreb, otvara privatnu praksu te raznim predavanjima i publikacijama upoznaje širu javnost s Freudovim radom.²⁵ Što se tiče značajnih imena iz onodobne književne domene, u meritumu članka, a u kontekstu interesa spram psihoanalize, spominju se Miroslav Krleža i August Cesarec, dok najinteresantnije mjesto zauzima polemika psihologa Ramira Bujasa i teologa te filozofa Stjepana Zimmermanna po pitanju znanstvenosti psihoanalize. Navedena je rasprava epohalni epilog zadobila na sudu. Naime, Zimmermann je u glasilu *Hrvatska straža* optužio Bujasa da je trivijalizirao i karikirao psihoanalitičku misao, s naglaskom na problematiku onog nespješnog, nakon čega biva utužen od strane Bujasa. Citiram:

»15. ožujka 1932. *Hrvatska straža* objavljuje negativan prikaz Bujasova predavanja. ‘Famozna Freudova ‘libido’ dobila je u Bujasovoj interpretaciji značenje ‘apsolutnog bića’, upravo ‘dava’! (...) Sa nespješnim ili podspješnim se stvarima – po psihoanalizi – svjesno obračunava! A psihoanalitičari i nijesu drugo, kaže nam g. dr. Bujas, nego ‘seksualci’ (...). Umjesto da nas upozna sa problemom nespješnog duševne zbiljnosti u čitavom njegovom domašaju, umjesto da

napose ocijeni pojedine psihološke poglede u psihoanalizi, ovaj vanredni sveučilišni profesor psihologije prepričava koješta o duševnoj 'polifoniji', pa nešta o sugestiji i napokon o izratnom 'iracionalizmu i misticizmu', kome da se ima pripisati tolika popularnost psihoanalize.«²⁶

Bujas ga je tužio za klevetu i ogovaranje te je u konačnici pobijedio na sudu, nakon čega mu se Zimmermann morao ispričati. Zanimljivo je da su i Bujas i sudac u procesu bili pripadnici masonske lože, ali najfascinantnija je činjenica da je pripadnik klera prozvao velikog naučnog psihologa po pitanju nesvjesnog i libida – stavki koje pobuđuju nemjerljivi *taboo* u ono vrijeme, pa analogno i crkvenu blasfemiju. Pritom dodajem da je ovomjesna psihologija nakon »stolovanja« Ramira Bujasa doživjela »klerikalizaciju« i dogmatizaciju vlastite discipline koja traje do današnjih dana te koja je obilježena odbacivanjem svakog pogleda koji se kosi s opetovano iskazivanom mantrom »znanstvenog psihološkog izučavanja«. Vrhunac dotičnog primjećujemo u zarobljavanju pitanja psihe u naručju obesčovječenog pozitivizma, dakle u domenama »*excell* tablica«, »svete statistike« i svemoćne mantre bihevizma koja se od doba Skinnera proteže i u današnje vrijeme.²⁷ Dakako, slika

područja, u rasponu od filozofije, antropologije, sociologije, psihologije, pedagogije, psihijatrije i neuroznanosti, pa do umjetničkih i kulturnih perspektiva, koji u području istraživanja nose brigu i interes za unapređivanje postojećeg sustava mentalnog zdravlja.

22

Psihijatri prve polovice dvadesetog stoljeća bijahu prožeti i nadahnuti psihoanalitičkim, dakle freudovskim promišljanjem, a ono je, ruku na srce, uz antipsihijatrijski i egzistencijalistički pokret bila jedina manifestacija filozofičnog, dakle ne-isključivo-medicinskog mišljenja u institucionalnoj psihijatriji. Vidi: Robert Torre, *Prava istina o psihijatriji*, Profil, Zagreb 2014., str. 66.

23

Na ovim je prostorima Ljiljana Filipović daleko najistaknutija predstavica filozofske misli usmjerene prema psihijatriji i psihi. Autorica je i prevoditeljica mnogih spisa u čijim uvodnicima redovito ističe važnost sublimacije filozofije i psihijatrije te pritom sjaji progresivnim kritičkim stavovima. Filipović je, također, i daleko najrelevantnija i najizraženija pronositeljica plamena antipsihijatrijske doktrine na ovim prostorima, obilježena istančanim erosom i osjećajem za psihoanalitičke teme nesvjesnog (jednako kao i Laing, »na kojemu« je magistrirala). Kao što je R. D. Laing najfilozofičniji mislioc antipsihijatrijskog pokreta, tako je i Ljiljana Filipović najfilozofičnija misliteljica filozofije psihe u Hrvatskoj, a stavka koja ih dodatno veže interes je za proučavanje psihoanalize i onog nesvjesnog. Od njezinih autorskih djela ističem *Filozofija i antipsihijatrija R. D. Lainga* iz 1990. te *Nesvjesno u filozofiji* iz 1997. godine. Prvonavedeni je spis proširena verzija njezina magistarskog rada »Filozofske osnove antipsihijatrije R. D. Lainga«, a iz spisa izdvajam sljedeći citat: »Ono što je najmanje objektivno može biti moguće može biti apso-

lutno subjektivno stvarno. Mora se priznati da ono što ne možemo ni razumjeti ni objasniti ne prestaje postojati time što ne znamo kako nastaje. I Laing postavlja pitanje – Gdje čovjek povlači crtu između nemogućeg, ili zašto je povlači? Govori o prirodi nekih doživljaja – uglavnom vezanih za prenatalno razdoblje – koji su daleko od objektivnih činjenica. Smatrajući da se objektivne korelacije i doživljaj samo ponekad podudaraju, želi ukazati na praktične kao i teoretske poteškoće s kojima se suočavamo kada se želimo poslužiti plodovima znanosti u službi naše vlastite obične ljudske zbilje od koje se znanstvenik toliko udaljio. Jer ono što je znanstveno ispravno može biti moralno pogrešno. To ga nanovo vodi razmatranju odnosa psihijatra i psihoanalitičara prema drugoj osobi. Psihijatri su školovani, ukazuje Laing, da vjeruju u slučaju kada misle i osjećaju podjednako kao ljudi kojima postavljaju dijagnozu psihotičnih osoba da su i sami psihotični, a ne da su njihovi pacijenti zdravi.« Vidi: Ljiljana Filipović, *Filozofija i antipsihijatrija R. D. Lainga*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1990., str. 8.

24

Ljiljana Filipović, »Počeci psihoanalize u Zagrebu«, u: Damir Barbarić (ur.) *Fin di Siecle Zagreb – Beč*, Školska knjiga, Zagreb 1997., str. 109–125, str. 111.

25

Vrijedno je spomenuti da je Betlheim u ono doba bio jedini liječnik koji je prošao psihoanalitičko obrazovanje te je utoliko bio pionir i mecena psihoanalize u Zagrebu.

26

Lj. Filipović, »Počeci psihoanalize u Zagrebu«, str. 115.

27

Kritički nastrojeni psiholozi Itten i Roberts navode: »Kada su počeli naši službeni susre-

nije toliko jednodimenzionalna i beznadna te postoji pregršt slobodoumnih psihologa interdisciplinarnog karaktera, primjerice jedan od očeva psihologije William James, zatim Viktor Frankl, Adi Hasanbašić, Nataša Jokić Begić ili, pak, Theodor Itten i Ron Roberts. Ponavljam da bi uloga psihijatra i psihologa nužno trebala biti, prije svega, hermeneutička, a upravo je psihoanaliza nastala na hermeneutici onog nesvjesnog psihe bivstvujućih te je iziskivala neminovnu filozofičnost i profinjenost misaonog doseg, kakvu su Freud i Jung definitivno posjedovali. No u ovom se spisu ne bih želio odveć zadržavati na psihoanalizi i filozofiji psihologije, s obzirom na to da dotična problematika iziskuje kartičnu kvantitetu koju forma ovog spisa nipošto ne može zadovoljiti. Također, neminovno je naglasiti da je pitanje onog nesvjesnog psihe, kolokvijalno pogrešno nazivano »podsvjesno«,²⁸ ključno za tumačenje i razotkrivanje svjesnih bihevioralnih obrazaca i činidaba, pa stoga začuđuje da suvremena psihologija gotovo posve izbacuje psihoanalizu iz vlastitog diskursa.²⁹ Psihoanaliza postepeno postaje sve rjeđa pojava u obrazovnim kurikulumima psihologije i psihijatrije, ali akter koji je nastojao nadići navedeno kopnjenje te kojeg nipošto ne smijemo zaobići jest Muradif Kulenović – neurolog, psihijatar i dugogodišnji predavač na zagrebačkom Medicinskom fakultetu, čiji je znanstveni rad »Edipska situacija u psihoterapiji ženskih pacijenata« priznat kao ekvivalent magisterija. Kulenović je objavio više od dvije stotine stručnih i znanstvenih radova, a izdvajam djelo *Metapsihologija, nastranosti, osobitosti* koji predstavlja putokazni orijentativ psihoanalitičkim temama sadizma, nekrofilije i ostalih tabuiziranih psihopatoloških sekvenci. No uloga koju stavljam u prvi plan jest ona urednika i osnivača biblioteke »Psiha« koja bješe objavljivana pod kućom Naprijed.

Biblioteka »Psiha« bila je odašiljač i platforma putem koje je čitalačka publika našeg jezičnog prostora bila počašćena reprezentativnim djelima svjetske literature vezanima uz pitanja filozofije, psihe i kulture. Popis autora sezao je u rasponu od Freuda, Kohuta, Reicha, Ferenczija, Winnicotta, Szasza, Lacana, Coopera, pa do Lascha, Bossa i Marcusea. Uredništvo je krasio istančani osjećaj za klasike psihosofične misli, a gašenjem biblioteke izgubio se kontinuitet objavljivanja relevantnih spisa filozofije psihe na našem jeziku. Što se tiče psihijatrijske publikacijske djelatnosti, neminovno je spomenuti Medicinsku nakladu Psihijatrijske bolnice »Vrapče« i Vladu Jukića, bivšeg ravnatelja dotične ustanove, te dugogodišnjeg profesora na zagrebačkom Medicinskom fakultetu, a ujedno i urednika nebrojenih recentnih psihijatrijskih spisa od kojih izdvajam Jaspersovu *Opću psihopatologiju, Stranputice i putokazi – ogledi, medicina, psihijatrija, društvo* Bartula Matijace te ranije navedeno peto izdanje DSM-a,³⁰ priručnika koji izaziva pregršt prijepora i dvojbi.

Prisutnost nastave filozofije psihe

Što se tiče prisutnosti izvođenja nastave tematski usmjerene na filozofiju i psihoanalizu, ona je na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu obnašana u izvedbi Borislava Mikulića, a filozofiju psihijatrije i psihologije na istom odsjeku predavala je i Barbara Stamenković. Fuzija psihoanalitičkog i antipsihijatrijskog promišljanja prisutna je u figuri ranije navođene Ljiljane Filipović koja vodi seminare na tu temu. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayer u Osijeku, Martina Žeželj predaje izborne kolegije iz filozofije nesvjesnog, a od »nefilozofskih« odsjeka spomenut ću Željku Matijašević koja u sklopu Odsjeka za komparativnu književnost

Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu provodi nastavu vezanu uz psihoanalizu, pa i antipsihijatriju (što pobuđuje pitanje zašto se antipsihijatrijske teme ne pojavljuju na Odsjeku za filozofiju istog fakulteta?), a objavila je i pregršt članaka o psihoanalizi i Lacanu te je 2006. bila i predsjednica organizacijskog odbora simpozija Hrvatskog filozofskog društva »Filozofija i psiha« koji je održan povodom 150. obljetnice rođenja Sigmunda Freuda, uz više od 35 izlagača iz regije.

Od recentnih tematskih blokova u filozofskim časopisima, izdvajam broj 10 *Filozofskih istraživanja* (3/1984) na temu filozofije i psihoanalize, broj 25 u istom časopisu (2/1988) na temu filozofije psihologije te broj 105 (1/2007) na temu filozofije i psihe.

Nadalje, nedvojbeno najaktivnija i najsistematičnija obrazovna doktrina u državi, »okićena« imenom »filozofija psihijatrije«, obnaša se na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, a provodi je Luca Malatesti. Navedeni kolegij predstavlja izniman doprinos na polju izučavanja odnosa filozofije i psihopatije te psihijatrijske klasifikacije mentalnih bolesti i poremećaja, a u bitnoj je mjeri određen i proveden metodologijom analitičke filozofske tradicije. Navedeni kolegij smatram sjajnim i iznimno korisnim doprinosom filozofiji psihe, no dotični zauzima samo jedan njezin mereološki dio s obzirom na to da je filozofija psihijatrije, shvaćena ne isključivo u smislu kritičke refleksije spram medicinske discipline, nego u rudimentarnom etimološkom smislu kao

ti s psihologijom, ranih 70-ih godina, nezdravi utjecaji biheviorizma su prožimali čitavi spektar ove discipline. To je bila neka vrsta metapsihologije bez stvarne psihologije, s obzirom da su Skinner i njegovi istomišljenici odbacili psihu tvrdnjama da nije vrijedna pažnje. Koliko god bi se moglo reći da bi biheviorizam mogao biti teoretski koristan u objašnjavanju uvjetovanog ponašanja, kohorti studenta u kojoj smo se kretali je bilo očigledno da je potpuno beskoristan za pitanja postojanja ili, još šire, za borbu sa svakodnevnim zahtjevima života. Kako da osoba uspostavi poredak, preuzme kontrolu nad tim zahtjevima osim da ih samo neposredno proživljava?« Vidi: Theodor Itten, Ron Roberts, *Nova politika doživljaja*, preveli Amra Jajetović, Amna Kajtaž, Adi Hasanbašić, Udruženje Metanoia, Sarajevo 2015., str. 3.

28

Kad поближе promotrimo etimološku aporiju, primjećujemo da bi s obzirom na učinak koji nesvjesno psihe vrši na svjesne činidbe, podsvijest »ispravnije« trebali nazivati nadsvijest. Dodajem i činjenicu da je psihoanaliza gotovo posve izbačena iz suvremene akademske psihološke doktrine.

29

Dodatnu dubiju i čuđenje pobuđuje činjenica da je, istovremeno, većina psihološke metodologije usmjereno na nesvjesne, makinalne pokrete tijela i reakcije bivstvujućih. Zgodan prikaz odnosa Freuda prema dotadašnjoj psihologije iznosi Snježan Hasnaš: »Uz postojeće političke prilike njegove suvremenosti, vremena nastajanja psihoanalize (razdoblje

pred Prvi svjetski rat), riječ je već o gotovo stoljeću ekspanzije građanske i kapitalističke kulture. Riječ je, s jedne strane, o pojavi novih sociopsiholoških i individualnih psiholoških problema. S druge strane, dolazi i do pojave iznimnih otkrića tog doba i njihova utjecaja. Djelo Charlesa Darwina, te npr. *Psihologija gomile* Gustava le Bonea, dobrim su djelom kao poticaj utjecala na Freuda. No, Freud ne želi nastaviti psihologističke i redukcionističke metode natopljene pozitivizmom, te svesti osobni i socijalni život na psihizam bez dodira sa stvarnošću. Njegova metoda analize nije dakle introspekcijska, već obuhvatna u onome unutar i u onome izvan ljudskog, pri čemu on nameće shvaćanja nekih novih momenata koje on uvodi. Pritom on, dakle, repozicionira i reinterpretira neke, po njemu zapostavljene momente osobnog i socijalnog, kao što su to nesvjesno ili nagoni.« Vidi: Snježan Hasnaš, »Psihoanaliza – između filozofije i pozitivizma psihologizacije«, *Filozofska istraživanja* 27 (2007) 1, str. 21–26, str. 22.

30

DSM je skraćena za *Diagnostic and Statistical Manual for Psychic Disorders* (hrv. »Dijagnostički i statistički priručnik za psihičke poremećaje«) Američke psihijatrijske asocijacije, a predstavlja svojevrsnu »Bibliju« psihijatrijske dijagnostike. Dogurao je do petog izdanja, a o dotičnom ću podrobnije u nastavku. Vidi: Američka psihijatrijska udruga, *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje: DSM-V*, prevela Lidija Arambašić, Naklada Slap, Jastrebarsko 2015.

refleksija usmjerena na liječenje psihe, metodološki kud i kamo zahtjevnija, šira i kompleksnija, te iziskuje višeslojni pristup problemu onog psihičkog u odnosu spram medicinske psihijatrije i filozofije znanosti.

Uvidom u popis literature koju je Malatesti postavio kao obavezu i dopunsku u kolegiju »Filozofija psihijatrije«, te koji se izvodi u sklopu pred-diplomskog studija riječkog filozofskog odsjeka, uvidamo da bi se kolegij slobodno mogao zvati i »analitička psihijatrija« ili »filozofija psihopatije«. Upravo mu je psihopatija³¹ u temeljnom području interesa, a pitanja koje se tiču navedene zauzimaju većinu kolegijske obavezne i dopunske literature kolegija. Malatesti je autor pregršt kvalitetnih članaka i simpozijских diseminacija, čime predstavlja važnu figuru lokalnih prostora, no ponavljam da se problematika psihijatrije prostire mnogo šire od pitanja psihopatije. Ipak, valja naglasiti da je dotični kolegij odlična propedeutika za izučavanje psihijatrijske aporetike putem filozofijske refleksije. Također, vezano uz Malatestijev kolegij, dodajem kritičku opasku u odnosu na činjenicu da je pod literaturom od predstavnika »antipsihijatrije« navođen isključivo Thomas Szasz i njegova misao o mitologemu konstrukta mentalne bolesti, a pritom biva zaobiđen Laing – daleko najfilozofičniji i najproduktivniji predstavnik »antipsihijatrijskog« pokreta. Od literature u spomenutom kolegiju, osim Szasza i Foucaulta, izdvajam Lawrieja Reznecka i njegovo djelo *Philosophical Defence of Psychiatry* koje je prepuno argumentacije vezane uz nužnost pofilozofljenja psihijatrije, odnosno momenta teleološkog opredmećenja psihijatrije filozofijom. Iz djela izdvajam zanimljivu tezu da se znanstvena metoda ne može upotrijebiti za identifikaciju bolesti.³²

U članku »Vrijednosti u psihijatriji i mentalne bolesti«, Malatesti i Jurjako tvrde:

»U posljednjih 25 godina, unutar tradicije tzv. analitičke filozofije, razvilo se područje filozofskog istraživanja na razmeđi filozofije i psihijatrije. Jedan od glavnih problema kojim se bave filozofi u ovome području odnosi se na pojam mentalne ili duševne bolesti. Osnovni problem odnosi se na utvrđivanje pod kojim bi se uvjetima određena ponašanja, pretpostavljena mentalna stanja i osobine ličnosti trebale smatrati simptomima mentalnih bolesti. Uzmimo na primjer afektivni poremećaj poput depresije.«³³

Zanimljivo je primijetiti da se u članku navodi da je filozofija psihijatrije zapodijevana posljednjih 25 godina te da dolazi iz analitičkih krugova, no tvrdim da je filozofija psihijatrije započela već u doba drevnih i beskonačnih Grka, a znanstvenu sistematiku razvila u vidu Lainga i »antipsihijatrije«, dok je analitička filozofija psihijatrije posljednja kauzalna točka razvoja. Smatram da je iduća etapa integrativna bioetika psihe.

Osim Malatestija i Jurjaka, iz riječkog misaonog kruga izdvajam i Predraga Šustara i Snježanu Prijić-Samaržiju od filozofske, Inku Maškulin od psihologijske te Vesnu Šendulu Jengić od medicinske disciplinarnе strane. Stavka koja riječki krug izdvaja od ostatka države je pohvalna interdisciplinarna suradnja filozofa i psihijatarā, koja je u vidu članka »Problem klasifikacije u filozofiji psihijatrije« ponudila zanimljivi pristup klasifikaciji psihijatrijskih poremećaja. Autorstvo potpisuje kvintet: Brzović, Hodak, Malatesti, Šustar i Šendula-Jengić, a cilj članka rezimirali su sljedećim riječima:

»Naš je cilj sagledati znanstvenu i kliničku praksu te procijeniti može li se klasifikacija psihopatije smatrati znanstveno utemeljenom. U sljedećem odjeljku ponudit ćemo kratak pregled predloženih gledišta na prirodne vrste u filozofiji znanosti te specifično filozofiji psihijatrije. Cilj nam je istražiti mogu li filozofska razmatranja znanstvene klasifikacije u psihijatriji ponuditi određene minimalne kriterije koje bi psihijatrijski konstrukt trebao zadovoljiti kako bismo ga mogli smatrati znanstveno utemeljenim i/ili praktično korisnim. Uvest ćemo razlikovanje

između prirodnih i praktičnih vrsta upravo kako bismo ukazali na mogućnost da određeni konstrukt, kao što je konstrukt psihopatije, ne ispunjava stroge kriterije postavljene za pripadanje prirodnoj vrsti, ali igra važnu praktičnu ulogu u znanstvenoj i kliničkoj praksi. Smatramo kako je zbog društvene osjetljivosti na dijagnozu psihopatije te snažnih posljedica koje ona nosi sa sobom važno postaviti vrlo zahtjevne uvjete za prihvaćanje konstrukta psihopatije kao prirodne vrste.«³⁴

Navedeno upućuje na vrijedan doprinos filozofiji psihe koja dopire iz Riječkog kruga, ali i mjerodavnu paradigmu za znanstveno odnošenje glede psihijatrijske problematike.

Zaključujem da prisutnost nastave na pojedinim sveučilištima i filozofskim odsjecima u okvirima Republike Hrvatske, tematski usmjerene filozofiji i problemu psihe, zorno oslikava relevantnost koju navedene problematike (ne) zauzimaju u metodologiji programa filozofskih odsjeka, ali govore i o telosu filozofije koji dotični institucionalni ogranci smatraju legitimnima i potrebnima. Naime, ono predstavlja marginu i svojevrsno subziđe, što je u krajnju ruku neobično s obzirom na eminentnu kategoričku integrativnost filozofije i psihe (psihijatrije).

Filozofija – psihijatrija – moć – drugi

Nakon sažetog pregleda prisutnosti izučavanja filozofije psihe i psihijatrije u Hrvatskoj, vrijeme je da se vratimo pitanju filozofije psihe *per se* i ubacimo ga u kontekst filozofije psihe u budućnosti.

Ponajprije postavljam upit zašto je kritička filozofska refleksija psihijatrijske doktrine neminovna stavka? Iz jednostavnog razloga što rudimentarnim pragmatičnim funkcijama filozofije smatram odgojnu i terapijsku, a psiha, s naglaskom na psihičke patnje, kao jedan od filozofski najpotentnijih termina fenomena, postaje nezaobilazna *sunosita* doktrina. Filozofija je često puta prozivana, kritizirana i oklevetavana kao pragmatički neupotrebljiva, empirijski neophodna te da se svodi na terminološku »onaniju« filozofa, no to, teleološki promatrano, nipošto nije slučaj. Primjer nerazdvoivosti filozofije i psihijatrije te utjecaja koji filozofsko mišljenje može polučiti u odnosu na napredak i *telos* psihijatrije te opće stanje psihe bivstvujućih, govori u prilog navedenom. Možebitno je potrebno aktualizirati pitanje: zašto već nije slučaj da filozofi nose primat i institucionalnu jurisdikciju nad poljem tretiranja psihičkih poremećaja, nesigurnosti, slomova i ostalih aporija vezanih uz psihu? Ili, pak, zašto barem psihijatrijska medicinska dok-

31

Vežano uz navedeno, Brzović i dr. mniju: »Iz filozofske perspektive psihopatija je vrlo interesantna unutar rasprave o moralnoj psihologiji te u kontekstu rasprave o mogućnosti utvrđivanja moralne i pravne odgovornosti psihopata. Pri tom je važno analizirati radi li se o znanstveno i medicinski utemeljenom konstrukt u na taj način izbjeđnuti nekritičko preuzimanje određenih empirijskih rezultata koji se temelje na konstrukt u čija primjena je u prvom planu namijenjena vrlo specifičnom kontekstu znanstvenog istraživanja.« Vidi: Zdenka Brzović i dr., »Problem klasifikacije u filozofiji psihijatrije: slučaj psihopatije«, *Prolegomena* 15 (2016) 1, str. 21–41, str. 27.

32

Vidi: Lawrie Rezneck, *The Philosophical Defence of Psychiatry*, Routledge, London 1991., str. 179.

33

Luca Malatesti, Marko Jurjako, »Vrijednosti u psihijatriji i pojam mentalne bolesti«, u: Snježana Prijić-Samaržija, Luca Malatesti, Elvio Baccarini (ur.), *Moralni, politički i epistemološki odgovori na društvene devijacije*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka 2016., str. 153–181, str. 153.

34

Z. Brzović i dr., »Problem klasifikacije u filozofiji psihijatrije«, str. 27

trina u metodološkom instrumentariju ne poznaje stavku o interdisciplinarnom dijalogu s kritičkim filozofskim mišljenjem koje je teleološki eminentno nastrojeno na širenje, razvoj i unapređivanje postojećih paradigmi, dogmi i znanstvenih predrasuda pojedinih znanosti?³⁵ Odgovor bi valjalo potražiti u pojmu moći i to moći promatrane iz više pragmatičnih uglova – volji za moć znanosti, volji za moć političkih vlasti i moći koju sam psihijatar nosi nad bićem patnika psihe u vidu »lijepljenja« dijagnoza, invalidskih mirovina i monopola nad samom ontološkom nesigurnošću osobe podložne psihičkim patnjama, te moć nad prosudbom normalnosti kao najizraženijom među navedenim stavkama.

Uzmemo li kao valjanu paradigmu da je znanje najblistavija moć i proširimo tezom da je kritičko-filozofsko znanje na rubu oštrice navedenog, lako sabiremo zaključak da je filozofsko, dakle proširilačko znanje velika prijatna šabloniziranoj, monoperspektivnoj metodologiji koja i kategorički i metodološki plovi ruku pod rukom s kolotečinom dominantne političke doktrine obilježene voljom za moć i voljom za zgrtanje kapitala, a koja se na (pri)sili rađa i opstaje.

Foucault je jamačno najpoznatiji i najreprezentativniji mislilac moći i biopolitike koja je njome dirigirana. U djelu *Istorija ludila u doba klasicizma* naznačio je pregršt historijskih motiva i živopisnih primjera, ukazujući na očiti primjer zlorabe moći kroz povijest psihijatrije. Nepodobnici vladajućim strukturama redovito su bili percipirani ludima i opasnima te su odvođeni u *asilijume*, dok je politička moć korištena za potiskivanje nepodobnih na margine. Od zvučnijih motiva izdvajam onaj koji zorno prikazuje paradigmu isključivanja nepodobnih iz društva, a koja je dominantna u čitavoj povijesti psihijatrije, citiram:

»I kada guba iščezne a gubavac bude izbrisan, ili gotovo izbrisan iz sjećanja, ti će se sklopovi zadržati. Često na istim mjestima, dva ili tri stoljeća kasnije, ponovno će se naići na neobično slične igre isključenja. Siromasi, skitnice, kažnjениci i 'pomučeni umovi' preuzet će ulogu koja je ostala za gubavcem, a vidjet ćemo kakav se spas očekuje od toga isključenja, za isključene i one koji isključuju. S potpuno novim značenjem i u kulturi koja se veoma razlikuje, oblici će i dalje postojati – pogotovo onaj glavni oblik strogog razdvajanja kakvo je sačinjavalo isključenje iz društva, ali ponovno prisajedinjenje u duhu.«³⁶

U današnje doba situacija nije toliko radikalno romantistički usmjerena na čvrsto fungirani odnos vlasnik–rob, nego se navedena konstelacija metamorfizira u odnos normalno kapitalističko društvo–neprilagođeni pojedinac. Pritom se iz surovih tamničkih uvjeta paradigma prebacuje u otmjeni tehnološki modificirani sustav konzumacije psihofarmaka, koji također udaljuju od kritičke svijesti i društva, ali u obliku kemijskih neurodisbalansnih rešetki (koje, za razliku od zatvaranja u tamnice i sobe s bijelim zidovima i »hladnoćom polarnog leda«, u određenim slučajevima zaista pomažu).

R. D. Laing

Više puta spominjani Laing, daleko najfilozofičniji predstavnik antipsihijatrijskog pokreta,³⁷ vlastitu je terapijsku tehniku nazvao egzistencijalno-fenomenološkom, a ključna novina koju uvodi jest obostrani terapijski i hermeneutički odnos analizanta i analiziranog, dakle razbijanje uobičajene odnošajne dihotomije terapeut–pacijent, odnos A–B, odnos moćnik i podložnik. U djelu *Podijeljeno ja* iznosi:

»Osobnosti ljekara i psihotika, ništa manje nego osobnosti tumača i pisaca, ne stoje jedna nasuprot drugoj kao dva čisto vanjska činioca koji se mimoilaze i koji se otuda ne mogu usporediti.

Slično tumaču, ljekar mora raspolagati sposobnošću da se prenese u drugi, tuđi pogled na svijet, ponekad čak i suprotan njegovu. U ovom činu on se oslanja na vlastite psihotične potencijale, ne narušavajući pri tom vlastito zdravlje. Jedino tako on može prodrijeti do pacijentove *egzistencijalne pozicije*.³⁸

Teza koju je redovito iznosio bila da je jedini adekvatni, punopravni cjeloviti terapijski postupak onaj pri kojemu se odvija obostrano otkrivanje, liječenje i spoznavanje, dakle terapeutovo otvaranje vlastitog ontičkog prostora patećem klijentu.³⁹ Često je isticao i moment ontološke nesigurnosti kao krucijal otvaranja potencije razvoja psihičkih slomova i mentalnih nesigurnosti. Kao i većina psihijatarata 60-ih i 70-ih godina, Laing je bio inspiriran psihoanalizom koju je kombinirao s raznim tehnikama u sklopu vlastite psihoterapijske izvedbe. Naglašavao je i upitnost konstrukta mentalne bolesti te valjanosti psihijatrijske dijagnostike, a u fokusu mu je bio i odnos normalnosti i ludosti. Iako ga nazivaju temeljnim predstavnikom antipsihijatrijskog pokreta, Ronald Lainga promatrao kao fundamentalnog predstavnika filozofije psihijatrije, s obzirom na to da je njegova misao odista vrhunac filozofičnosti psihijatrijskog izričaja, te bi se njegova misao nužno morala naći među literaturom u nastavi filozofije psihijatrije u budućnosti kao fundamentalna, dakle obavezna stavka psihosofijske misli. Nadalje, naglašavam nužnost holizma, dakle konstelativne cjelovitosti, što u odnosu na Svejednotu, što u odnosu na zahtjeve mereološke atomičnosti problematike koja seže na sve pore filozofskog i kulturološkog izučavanja, a Laing je bio itakako svjestan nužnosti holističkog pristupa psihi, psihijatriji i psihoterapiji. U intervjuu za grčki magazin CHIOS Laing je izjavio:

»Svoj vid terapije nazivam integralna terapija, jer riječ integralna označava cjelinu, a to ne znači da se ne ograničavam npr. Na rad u okviru tzv. Psihoterapije ili psihoanalize ili bilo koje druge pojedinačne metode... (...). Smatram se svećenikom Asklepija (...) metoda liječenja je inkubacija (...) vješta metoda pomaganja ljudima da izađu iz katastrofalnih stanja uma, iz kojih oni sami žele pomoć da izađu. To je terapija. A glavni faktor ove vještine, ove metode terapije jeste sama prisutnost osobe, odnos pojedinca sa svemirom.«⁴⁰

Ponavljam misao o Svejednoti i važnosti promatranja i percipiranja biotičke zajednice evolucije kao jedinstveni mereološki organizam sazdan od pregršt

35

Ubacujem misao da je filozofija *psukhe* znanosti, odnosno spoj između spekulativnih i empirijskih dosegâ, jednako kao što je sama psiha dijalektička sinteza uma i tijela.

36

Michel Foucault, *Istorija ludila u doba klasicizma*, prevela Jelena Stakić, Nolit, Beograd 1980., str. 18.

37

Smatram da je antipsihijatrijski pokret (koji je obećavao i koji je psihijatriji mogao ponuditi pregršt bogatstva u vidu orijentacije i širine izričaja), osim pritisaka dominantnog društvenog poretka i dogmatične zaboravljajuće psihijatrijske doktrine, oslabila i unizila uporna antitečnost i svojevrsni militantizam. Problematična je i sama Cooperova sintagma *antipsihijatrija*, a pozivam se na riječi Theodora Ittana, Laingova učenika koji mi je u privatnom razgovoru poručio da nam nije potrebna antipsihijatijska nego *avanti-psihijatrija*. Pritom je na umu imao da bismo se trebali održati kategoričke etimologije termina psihijatrija

– dakle *ijatreie psihe*, te pritom ne dopuštati da svojevrsne *logosne* anomalije i nepravosti institucionalne psihijatrije zaposjednutu kategorički semanton sintagme *psihijatrija*.

38

Ronald David Laing, *Podjeljeno ja / Politika doživljaja*, prevele Milica Mint, Jelena Stakić, Nolit, Beograd 1977., str. 51.

39

U *Reason and Violence*, studiji koju je izradio u suradnji s Davidom Cooperom, inače tvorcem pojma »antipsihijatrija«, iznosi: »Samo otkrićem slobode, izbora samodjelovanja suočena sa svim određenjima, uvjetovanostima, sudbinom, možemo postići razumijevanje osobe u njenoj punoj realnosti.« Vidi: Ronald David Laing, David Cooper, *Reason and Violence*, Tavistock, London 1971., str. 86.

40

R. D. Laing, »CHIOS intervju«, u: *R. D. Laing Collection*, University Glasgow Library 1997–2018, MS Laing, L 157.

atoma, te pritom ukazujem na suludost i paradoksalnost narcisarije bivstvujućih, popraćen antropocentričkom manijom koja zamračuje dotičnu percepciju. Cilj ovog izriječka nije veličanje misticizma,⁴¹ spoznajnog opskuriteta i pseudoznanosti, nego ukazivanje na sveudiljnost sebičnosti koja je postala dominantnom mantrom i svetim pravilom usred trgovinske manije aktualnog doba i popratnom prodajom sebstva.⁴²

Laing je bio itekako svjestan navedenog, a kako se ophodio pri vlastitoj psihoterapiji približuje nam sljedeći izriječ:

»Teško je shvatiti samobiće *drugog*. Ja ga ne mogu iskusiti neposredno. Moram se osloniti na radnje drugog i na njegovo svjedočenje da bih zaključio kako on doživljava sebe. Psihijatar smjesta biva uvučen u ovo podneblje dok sluša svjedočenje svojih pacijenata. Po kojoj logici promjene u načinu na koji čovjek doživljava svoje samobiće, svoje biće-za njega-samog, određuju njegovu vlastitu definiciju sebe kao 'bolesnog', bilo 'fizički', bilo 'psihološki', i što navodi jednu osobu presuditi da je samobiće, biće-za-nju-samu druge osobe, bolesno?«⁴³

Vlastitu tehniku Laing je nazivao egzistencijalnom fenomenologijom, a kroz nju je nastojao odrediti prirodu doživljaja svijeta i sebe:

»... a to nije bio samo pokušaj da se opišu određeni predmeti doživljaja jedne osobe, koliko pokušaj da se svi njeni specifični doživljaji postave u kontekst njenog cjelokupnog bića-u-svomsvijetu. Sumanuti postupci i riječi shizofrenika ostat će za nas zatvorena knjiga sve dok ne shvatimo njihov egzistencijalni kontekst.«⁴⁴

Martin Buber tvrdi da je čovjekov svijet dvojak zbog njegova dvojakog stava, a čovjekov je stav dvojak zbog dvojnosti osnovnih riječi koje je on sposoban kazivati. Osnovne riječi nisu svaka za sebe, nego parovi riječi. Jedna osnovna riječ je par *Ja–Ti* i ona se može izgovoriti samo cijelim bićem, a druga je osnovna riječ par *Ja–Ono*, koja se nikada ne može izgovoriti cijelim bićem. Naglašava da ne postoji nikakvo *Ja* po sebi, nego samo *Ja* u osnovnoj riječi *Ja–Ono*.⁴⁵ Također navodi:

»Funkcija saznavanja i upotrebe razvija se većinom trošenjem relacijske snage čovjeka. Što radi taj isti čovjek, koji je duh preparirao sebi u sredstvo uživanja, s bićima koja ga okružuju? U sjenici osnove riječi cijepanja koja razdvaja *Ja* i *Ono*, on je podijelio svoj život među drugim ljudima u dva čisto zaokružena područja: ustanove i osjećaje. Područje *Onog* i područje *Ja*.«⁴⁶

Merleau-Ponty na temu razumijevanja sebe i drugog putem tijela iznosi:

»Svojim tijelom razumijem drugoga, kao što svojim tijelom opažam 'stvari'. Tako 'razumljen' smisao geste nije iza nje, on se stapa sa strukturom svijeta koji gesta ocrta i koji ja preuzimam na svoj račun, on se rasprostire na samoj gesti – kao što u perceptivnom iskustvu značenje dimnjaka nije s onu stranu osjetilnog prizora i samog dimnjaka nije s onu stranu osjetilnog prizora i samog dimnjaka takva kako ga moji pogledi i moji pokreti nalaze u svijetu.«⁴⁷

Stavka zbog koje sam izdvojio moment percepcije drugog jest ta da u korijenju velike većine psihičkih slomova, poremećaja i nesigurnosti stoji zabludjela mereologija, odnosno inverzija sebstva, pri čemu vlastito biće biva percipirano kao vrhovni mereološki sistem, dok su drugi (ostale osobe) samo atomi te mereološke cjeline. Navedeno upućuje na problematiku narcizma i posvemašnje isključenje smisla i osjećaja za druge, a navedeno se u »bazenu nesvjesnog« upisuje brzinom munje. Pritom bivstvujuće postaje sve sebičnije i lišenije empatije, pri čemu, u društvenom kontekstu, šteti i sebi i drugima. Analogiju primjećujem i pri egzaktnim znanostima aktualnog vijeka, koje predstavljaju manifestacije pluri-narcizma, a što se očituje u nedostatku interdisciplinarnog dijaloga i deontološkog opredmećivanja boljitka drugih, dakle svijetu bivstvujućih. Integrativna bioetika je, između ostalog, nastala kao kritika navedenog sljepila tehno-dogmatske sfere lišene moralne vrhovnosti,⁴⁸ a

pri fuziji s problemima psihe i psihijatrije dokazuje svoj nezaobilazni krucijalitet i nezaobilaznost.

Putevi i stranputice: psihofarmaci i DSM priručnik

Što se tiče psihijatrijske terapijske i opće metodološke aporetike, psihofarmaci su možda i najprjepornija točka suvremene psihijatrije, oko koje se lomi pregršt koplja i proljevaju hektolitri tinte. Argumenti *pro i contra* redovito bivaju usmjereni jednodimenzionalno, s fokusom na monoperspektivno iznalaženje problema. Činjenica je da je u kliničkoj psihijatrijskoj praksi konzumacija psihofarmaka uzeta kao uobičajena terapijska metoda tretiranja širokog spektra psihijatrijskih poremećaja, međutim, ukoliko postoji temeljna odlika znanosti (odnosno koja bi to trebala biti), utoliko je to prekoračivanje postojećeg, a ne permanentna potvrda utabanih dogmi. Psihofarmaci su prezentirani kao humanistički skok iz vremena otuđivanja i nasilja po tamnicama, pa do sofisticiranog tretmana bez krvi, urlika, ali s uobičajenom cijenom posvemašnje praznine i gubitka momenta nadilaženja psihičke aporije vlastitim umnim aparatom. Činjenica je da na svaku osobu psihofarmaci djeluju drugačije i ne postoji ujednačena, univerzalna dozaža i miligramaza za sve osobe, a postoji opravdana bojazan da je pregršt psihofarmaka placebo.⁴⁹ No ipak, paradigma psihofarmakološke terapije postavljena je hijerarhijski kirurški precizno i utabličeno. Nipošto se ne bi moglo kazati da psihofarmaci ne pomažu pri

41

Junga su mnogi promatrali, a i dalje promatraju ponajprije kao mistika, tek potom kao znanstvenika. Navedenu percepciju smatram logosnom disleksijom s obzirom na to da je moment kolektivnog nesvjesnog biološki evolucijski bazen, a ne znanstveno-fantastična tričarija.

42

Smatram da narcisarija otvara potenciju razvoja srdžbe i straha, temeljnih okidača raznih psihičkih aporija, a ponajprije psihoza, o čemu je u pripremi studija naslovljena »Narcizam i shizofrenija«.

43

Ronald David Leing [Ronald David Laing], *Jastvo i drugi*, prevela Milica Mint, Bratstvo Jedinstvo, Novi Sad 1989., str. 29.

44

R. D. Laing, *Podijeljeno ja / Politika doživljaja*, str. 9.

45

Martin Buber, *Ti i ja*, preveo Jovica Aćin, Biblioteka Pana Dušickog, Beograd 1990., str. 7.

46

Ibid., str. 39.

47

Maurice Merleau-Ponty, *Fenomenologija percepcije*, preveo Anđelko Habazin, Veselin Masleša, Sarajevo 1990., str. 223.

48

Integrativna bioetika nastaje kao filozofijski odgovor na suženost telosa klasične medicinski orijentirane bioetike i moralnog sljepila egzaktnih znanosti (obilježeno neodgovornošću i destrukcijom spram planeta), a metodološki je, ponajprije, obilježena pluriperspektivnošću, integrativnošću, transdisciplinarnošću i interdisciplinarnošću. U prilog potonjoj Jurić iznosi: »Prije se, dakle, radi o promoviranju bioetičkog pogleda u različitim disciplinama i pristupima, negoli o utjerivanju različitih partikularnih pogleda u jedan, bioetički disciplinarni kalup. Integrativnu bioetiku bi se, u tom smislu, moglo pojmiti kao čvrsto tijelo u određenom prostoru, čija je uloga da permanentno upija energiju, te da je isijava prema drugim tijelima u prostoru, koja su za tu energiju prijemčiva. Također, prije se radi o tome da bi bioetika trebala ponuditi orijentaciju, negoli utvrditi konačne objektivne istine o biosu. Pružanje orijentacije za odgovaranje na neke od ključnih problema čovječanstva i Planete bio bi stoga prvi i najvažniji cilj integrativne bioetike.« Vidi: Hrvoje Jurić, »Uporišta za integrativnu bioetiku u djelu Van Rensselaera Pottera«, u: Velimir Valjan (ur.), *Integrativna bioetika i izazovi suvremene civilizacije*, Bioetičko društvo u BiH, Sarajevo 2007., str. 85.

49

Lidija Gajski, *Lijekovi ili priča o obmani*, Pergamena, Zagreb 2009., str. 55.

terapiji, ali da je njihova proizvodnja i primjena dirigirana kapitalom farmaceutske industrije – to je već drugi »par rukava«.⁵⁰

Nesumnjivo najrelevantniji, najprogresivniji i najkontroverzniji psihijatar na ovim prostorima je Robert Torre, psihijatar specijaliziran za rad s ovisnicima, čije je djelo *Prava istina o psihijatriji – kako spriječiti globalnu epidemiju psihofarmaka?* podigao istinsku buru. U navedenom djelu, Torre temeljito analizira i kritizira vlastitu disciplinu, a vezano uz psihofarmake izdvajam sljedeću misao:

»Petina ukupnog pučanstva Sjedinjenih Država uzima barem jedan psihofarmak, a mnogi i više njih. Psihofarmacima su pokrivene sve dobne skupine, od preživahne djece do nemirnih staraca u gerijatrijskim ustanovama, a predominantno psihofarmake uzimaju osobe ženskog spola. Veći je broj smrti zbog predoziranja psihofarmacima nego ilegalnim drogama. Psihofarmacima se u većoj mjeri uzimaju u razvijenim, nego u nerazvijenim zemljama, više u gradovima, nego po selima, više među osobama mlađe i srednje, nego starije životne dobi, više među osobama s više, nego s manje školskih godina (...). Stoga, s punom liječničkom odgovornošću savjetujem svima koji nam se kao psihijatrima kane obratiti da još jednom o tome prethodno razmisle, jer mi ne samo da rijetko pomažemo nego nerijetko i odmažemo, a katkada štetimo osobama s različitim oblicima psihičke patnje. Zato, sudeći prema tome kako stoje stvari u našoj struci, smatram da baš i nije najpametnije ni najuputnije potražiti psihijatrijsku pomoć, osim ako baš nije riječ o težim oblicima psihološke patnje.«⁵¹

Torre kroz spis upućuje pregršt kritičkih nota spram psihijatrije, analogno uzvitoperujući i uznemirujući čitavu psihijatrijsku struku. Međutim, ostaje dojam da nije uspio ponuditi alternativno rješenje za nadilaženje kritiziranih anomalija, nego zapada u svojevrsnu »maniju antiteze«, odnosno u larparlartizam sukoba.

Psihofarmake ne treba kategorički demonizirati, oni doista pomažu pri psihoterapiji, no tvrdim da bi poanta istinske psihijatrijske psihoterapije trebala biti transformacijsko »alkemijsko« iznalaženje problema iz patnikova vlastita uma, namjesto da surogat sebstva (psihofarmak) predstavlja čudnovatog spasitelja, fetišiziranog te rasprostranjenog i onkraj domena psihijatrije, a navedeno se problematski intenzivira pri činjenici da su psihofarmacima itekako prisutni na »ulici« (i da je aktualna sve veća ovisnost o njima, pa i bez liječničke preskripcije).⁵² No za najveći problem ne uzimam navedeno, nego ideju da postoji pilula koja može riješiti naše mentalne probleme bez naše pomoći, što stvara fetišističku težnju i totem izlaza iz aporije. Stoga tvrdim da je filozofija najbolji umni psihofarmak, unapređivač, proširivač i telos gađanja u bitno svake pojedine aporične situacije, a na temu nužnosti povezivanja filozofije i medicine citiram Tillich:

»Medicini je potrebno učenje o čovjeku kako bi ispunila svoj teorijski zadatak; a ona ne može imati učenje o čovjeku ako stalno ne surađuje sa svim onim strukturama čiji je središnji predmet čovjek. Svrha medicinskog poziva je da pomogne čovjeku u nekim njegovim egzistencijalnim problemima, onima koji se obično nazivaju bolesti. Ali ona ne može pomoći čovjeku bez stalne suradnje sa svim drugim strukturama čiji je cilj da pomogne čovjeku kao takvom. I učenja o čovjeku i pomoć koja se čovjeku pruža predstavljaju stvar suradnje mnogih gledišta. Samo na taj način moguće je razumjeti i ostvariti čovjekovu moć bivstvovanja, njegovo suštinsko samopotvrđivanje, njegovu hrabrost bivstvovanja.«⁵³

Osim psihofarmaka, DSM statistički priručnik predstavlja jamačno najuputniji i najkritiziraniji stavku psihijatrijske znanosti koja u bitnoj mjeri iziskuje pofilozofljenje i preciznost. Stoga kao prvi korak znanstvene analize dotičnog priručnika predlažem njegovo filozofijsko iščitavanje kako bi se ukazalo na logosne devijacije i nepravosti. Namjera autora DSM-a bila je olakšati dijagnostiku psihijatrijskih poremećaja i bolesti, no ona naprosto dovodi do zavrzlam, nepreciznosti i proizvoljnosti prosudbe pri dijagnostici psihičkih

poremećaja. Naime, u dotičnom priručniku svatko »pronalaži dijagnozu za sebe«, odnosno svatko dobije potvrdu vlastite ludosti.⁵⁴

Ipak, umjesto psihofarmaka i DSM priručnika, kao najveći problem psihijatrije ističem manjak dijaloga s drugim znanostima, ponad svega interdisciplinarnu suradnju s humanističkim disciplinama. No psihijatrija nije specifična u tom pogledu s obzirom na to da je najveća »psihička« aporija i bolest egzaktne znanstvenosti aktualnog doba deficit interdisciplinarnog dijaloga i obezvrijeđivanje ostalih znanosti ne uzimanjem ih u obzir, te ostajanje iza zidina vlastite znanosti. No evolucija nas uči da je sve prolazno i da svaki ciklus donosi novine, tako da ne sumnjam da će i u navedenom pogledu »izdefilirati« promjenu. Natruhe su već osjetive s obzirom na to da u globalnim okvirima postaje očit porast interdisciplinarnog dijaloga. Ipak, medicinska je struka specifična u odnosu na ostale jer se u prvom redu bavi životom i smrću pojedinaca. Ni psihijatrijski ogranak medicine nije izuzetak psihički je život pojedinca usko vezan uz živo, a u uvodu članka predočio sam neodvojivu analogiju psihe i *biosa*. Stoga, veliki problem predstavlja tretiranje živih osoba kao pacijenata, dakle kao život »sporednog« reda, predodređen da bude s druge strane ravnopravja. Illich je oštroumno primijetio:

»Liječnik traži učinkovitost tehničkoga čina pod cijenu zdravlja bolesnika, a bolesnik se podvrgava heteronomnoj regulaciji svojeg organizma, što znači da se pretvara u pacijenta (...).«⁵⁵

Razbacivanje ulogama moći i nemoći, disjunkcija zdravog i normalnog, naših i njihovih te analogno isključenje relevantnosti mišljenja drugog i drugačijeg, dovodi do nedostatka dijaloga i dovodi do »ringišpila nerazumijavanja« i nihilizacije evolutivnog napretka. Iz navedenog je razloga bioetičko promišljanje neminovna nužnost te tvrdim da je svaka filozofija psihijatrije koja ne promišlja bioetički nepotpuna, moralno udaljena i nespremna nadići postojeće stanje psihijatrije.

Vrijedno se prisjetiti i Szaszovih riječi:

50

Pitam se nije li filozofija najadekvatniji i neirelevantniji psihofarmak, ali ujedno i materijalno najisplativiji? Prisjetimo se čuvene maksime i djela Loua Marinoffa *Platon, a ne prozak!: primjena vječnih mudrosti na svakodnevne probleme!*, preveo Zvonko Pavić, Mozaik knjiga, Zagreb 2012. Kao nezaobilazni orijentir antičkog zrenja glede odnosa filozofije i psihe čitatelju preporučam djelo: André Jean Voelke, *Filozofija kao liječenje duše*, prevela Radmila Zdjelar, Sandorf i Mizantrop, Zagreb 2017. Vežano uz antidepresive Lidija Gajski navodi: »Razmatrajući dugoročne učinke antidepresiva, oni se mogu mjeriti učestalosti relapsa koji slijedi iza inicijalnog poboljšanja, i s druge strane, u kvaliteti kontinuiranog odgovora na terapiju. Studije koje su pratile dugoročne učinke antidepresiva došle su do sličnih rezultata kao i kratkoročne, isključujući time mogućnost da su efekti antidepresiva veći tijekom duljeg uzimanja. Činjenica je da učinak i antidepresiva i placebo slabi s vremenom i, suprotno uvriježenim uvjerenjima, brže u slučaju aktivnih lijekova nego u slučaju placebo. Još jedan fenomen koji relativira korist od psihofarma-

ka je sindrom ustezanja, tj. pogoršanje bolesti ili relaps nakon prekida terapije. Kad se to dogodi, konačni ishod liječenja može biti gori nego neliječenje.« Vidi: L. Gajski, *Lijekovi ili priča o obmani*, str. 54.

51

R. Torre, *Prava istina o psihijatriji*, str. 17.

52

Ibid, str. 55.

53

Paul Tilich [Paul Tilich], *Hrabrost bivstvovanja*, prevela Gordana B. Todorović, Anthropos, Novi Sad 1988., str. 50.

54

Zgodno je za primijetiti da je do DSM-ove treće verzije homoseksualizam bio na popisu psihičkih bolesti, a da na hebefrenu shizofreniju simptomatski ukazuje interes za filozofske teme i neprikladan humor!?

55

Ivan Illich, *Medicinska Nemeza*, Litteris, Zagreb 2010., str. 63.

»U suvremenoj psihijatriji, zaista, stručnjak zadobiva superiornost ne samo nad članovima specifične klase žrtava nego nad gotovo čitavom populacijom, koju može 'psihijatrijski vrednovati'. Ekonomske sličnosti između ropstva i institucionalne psihijatrije jednako su očite: ekonomska snaga robovlasnika ležala je u crnačkim robovima koje je on posjedovao. Ekonomska snaga institucionalnog psihijatra leži, slično tome, u njegovim prisilno hospitaliziranim pacijentima koji se ne mogu slobodno kretati, vjenčati, razvoditi ili sklapati ugovore, nego su, umjesto toga, pod nadzorom upravnika bolnice. Kao što su prihod i moć vlasnika plantaža rasli s količinom zemlje i brojem robova koje je posjedovao, jednako tako prihod i moć psihijatrijskog birokrate raste s veličinom institucionalnog sistema koji nadzire i s brojem pacijenata kojima zapovijeda.«⁵⁶

Zaključak

Kao što je iz članka iščitljivo, filozofija psihe nije dio »mainstreama« kurikuluma filozofskih odsjeka u Hrvatskoj, međutim vrijedne perspektive i doprinosi itekako postoje. Smatram da je filozofija psihe sjajan primjer nužnosti »opraksišenja« filozofije, odnosno izlaženje iz domena teorije u domenu empirijskog unapređivanja svijeta.⁵⁷

Jedan od puteva i uputa za direktnu fuziju filozofijskih dosega nalazim pri njezinoj integraciji s psihoterapijskim metodama, a takav primjer nalazimo u okviru kibernetičke psihoterapije koju u Rijeci predvodi ranije spomenuta psihologinja Inka Maškulin. Idejni začetnik metode je Graham Bateson koji je 90-ih godina navedenu doktrinu »dopremio« u Hrvatsku te je predavao na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.⁵⁸ Metoda počiva na postulativima epistemologije i u bitnoj mjeri zahvaća interdisciplinarnu metodološku težnju i *credo* te se bez problema može nazvati filozofijskom psihoterapijskom metodom koja nužno transgenerira u širu sferu polja filozofije psihijatrije. Bazirana je na interdisciplinarnoj fuziji logike, epistemologije, hermeneutike i neuroznanosti te je metodološki iznimno privlačna i potentna, a čini se da je jedina komponenta koja joj nedostaje bioetički senzibilitet. Kibernetička psihoterapija manifestira dobar put, no smatram da bi teleološki itekako unaprijedila vlastitu vrijednost metodološkim implementiranjem perspektiva egzistencijalizma i integrativne bioetike psihe. Dakle, kad bi se bogati metodološki instrumentarij proširio postavljanjem pitanja života i bivanja-u-svijetu na apsolutizirani tron preferencijalnog krucijaliteta predmeta izučavanja. Siguran sam da će se dotično u budućnosti upotpuniti pri fuziji s integrativnom bioetikom i projektom integrativne bioetike psihe koji je 2017. započeo u sklopu Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku, a u vidu znanstvenih tribina i ranije spomenutog međunarodnog transdisciplinarnog simpozija *Bioetika i aporije psihe*⁵⁹ koje predstavljaju platformu na kojoj se susreću raznorodne perspektive te omogućava rađanje inicijativa direktne empirijske koristi vezane uz unapređivanje postojeće paradigme mentalnog zdravlja.

Zaključujem da je suvremeno misaono doba itekako ispunjeno kvalitetnim filozofski-opravedivim perspektivama vezanima uz psihijatriju i psihu. Namjera članka bila je ukazati da u povijesnim, globalnim, ali i lokalnim okvirima postoje vrijedne perspektive vezane uz filozofiju psihe te zaključujem da ih je potrebno ujediniti kako bi nastupila čvrsta institucionalna doktrina koja, s jedne strane, doprinosi kvaliteti psihijatrije, a s druge strane, važnosti filozofije u empirijskom pragmatičnom pogledu. Ali, što je najvažnije – koja pomaže napaćenjima psihi svakog bivstvjućeg kao i cjelokupnom biotičkom organizmu – cjelokupnoj evolucijskoj vrtnji života. Teži li se polučenu višeslojnog empirijskog rezultata, za opću društvenu primjenu navedene paradigme potrebno je uključiti sustav obrazovanja, sustav socijalnog rada i sustav zdravstvene skrbi.

Također, tvrdim da je filozofija psihe i psihosofično ophođenje višeslojni benefit za čovječanstvo, ali ujedno i jedinstveno polje filozofije na kojemu se preklapa višestruka smjerovnost i relevancija te koja pruža još jedan dokaz ljepote, nezaobilaznosti i nužnosti filozofiranja i filozofičnosti evolucije *per se*, koja se u pragmatičnom pogledu manifestira u disciplinu integrativne bioetike.

A brizantna snaga optimizma i znanstvene, životno-uzdižuće spoznajne svjetlosti kojom integrativna bioetika odiše u odnosu na potencijalno liječenje psihičkih patnji, ponajviše se očituje pri naglašenoj svijesti o općoj vrijednosti pluraliteta oblika života na Zemlji te pri senzibilitetu spram istinskog značenja riječi »Mi«, čija nas percepcija udaljava od domena ontičke alijeniranosti, a koju smatram krajnjom posljedicom gotovo sviju psihičkih patnji. Pod »Mi« uzimam u obzir čitavi planet – svijet antroposa, biljaka, životinja i ostatka biosfere Zemlje. Naglašavam da čovjek odnošajnim proizvodilačkim karakterom vlastite vrste nosi odgovornost za spas i opstanak planeta (jednako dakle i krivicu za njegovo enormno onečišćenje i popratnu destrukciju, kao i dužnost za njegovo spašavanje i zacjeljivanje). Iz navedenih razloga, postavljam nužnost i dužnost ljudskog svjetonazora nadahnutog bioetičkim ethosom jer upravo integrativna bioetika nosi moć za izdvajanje psihe iz domene narcističkog solipsizma u domenu deontičkog objektiviteta, što vodi širenju percepcije.

Navedeno smatram idealnim orijentirima za kvalitetno i uspješno ostvarenu terapijsku transformaciju patnika psihe u autonomnog, sebe-proizvođačkog pojedinca, koji bivstvuje imajući na umu dobrobit života čitavog okoliša, ali i transformaciju znanosti u smjeru pluriperspektivnosti, interdisciplinarnosti, transdisciplinarnosti i integrativnosti. Također, zagađeni planet ukazuje na

56

Ibid., str. 153.

57

Sjetimo se Kangrginih interpretacija Kanta i naglašavanje momenta nadilaženja bivanja (*Sein*) trebanjem (*Sollen*), a u kontekstu filozofijskog nadilaženja postojeće danosti. U spisu *Etika i sloboda* Kangrga navodi: »Dualizam je ovdje polazna i završna točka, njegov jedini mogući *medium* pojavljivanja. Dualizam između onoga što jest i onoga što bi trebalo da bude. Jer onome što bi trebalo da bude oduzeta je i zatvorena mogućnost da zbiljski bude, pa ono i ostaje samo pri tom da bi trebalo da bude, budući da je još samo puka danost njegov princip, ishodišna točka i mogućnost.« Milan Kangrga, *Etika i sloboda*, Naprijed, Zagreb 1966., str. 67.

58

Inka Maškulin precizira: »Kibernetika je, kao novi skup ideja, imala značajan utjecaj na društvene znanosti, kroz seriju sastanaka grupe znanstvenika matematičara, inženjera, neurobiologa, neuropsihijatra, antropologa, filozofa, psihologa organiziranih kao Macy konferencije 40-tih i 50-tih godina 20. st. Ideje koje su se tada pojavile i kasnije se razvijale, naročito u radu G. Batesona i drugih, kao što je cirkularna kauzalnost, negativni i pozitivni *feed-back*, koji dovode do korekci-

je prvotnog outputa ili do njegove eskalacije, shizmogeneza, *double-bind* teorija, deuterio učenje, utjecale su na razvoj psihoterapije 80-tih i 90-tih godina prošlog stoljeća. Bateson je uveo novi pojam shizmogeneze, koncept koji može objasniti ponašanja u obitelji i shodno tome pripisivati drugačija rješenja za nastali problem, te koncept deuterio učenja koji se odnosi na učenje o kontekstu u koji smještamo događaje, ili na učenje učenja, za razliku od proto učenja koje je učenje vještina ili informacija. Batesonov doprinos je pomaknuo fokus od do tada uobičajenog razmišljanja u psihijatriji o psihopatologiji individue na interakcije među individuama, te se nije bavio patologijom nego istraživanjem komunikacije i to posebice u obiteljima shizofrenih bolesnika«. Vidi: Inka Maškulin, »Kibernetika psihoterapije«, *UKPO*. Dostupno na: <http://ukpo.hr/2014/02/16/kibernetika-psihoterapije/> (pristupljeno 10. 9. 2018).

59

Proširiti u smislu da se kombinira okolišna etika i psihoterapija te da se pod teleologijom usmjerenom na Svejednotu pokreću razni projekti i inicijative usmjereni na patnikovo povezivanje s njome. Dakle, ukazujem na to da svako odvajanje od bića Svejednote otvara potenciju razvoja bolesti pod nišom »izopačene mereologije sebstva«.

zagađenu ljudsku psihi, alijeniranu i destruktivno usmjerenu, pa za prvi korak njegova zacjeljivanja uzimam upravo izlječenje ljudske psihe, preciznije iskazano – njegovih intencionalnih misli u kojima psihička igra nesumnjivo otpočinje. Filozofija kao vrhovno znanje preciznog mišljenja nudi adekvatni metodološki instrumentarij za nadilaženje misaonih aporija koje itekako utječu na biološki razvoj neurodisbalansne mreže, jednako kao što genetički biološki uvjeti često puta određuju i one misaone, dakle umne. Zaključno naglašavam da su filozofija i psihijatrija nerazdvojivo kategorički vezane, a integrativna bioetika mogla bi poslužiti kao znanstveni teleološki most za povezivanje navedenih polova u smislenu pragmatičnu cjelinu, i to na mikro-, mezo- i makro-razini.

Luka Janeš

The Future of the Philosophy of Psyche in Croatia

The paper discusses the presence and actuality of the philosophical, and therefore critical, thinking of the phenomena of psyche and psychiatry in the geo-historical space of the Republic of Croatia. Its methodological focus is on: representative authors, writings and initiatives relevant to the mentioned discourse, the presence of systematic education within the faculty curriculum, and the publishing activity focused on the issues of psyche. The focus will be on the relationship between philosophy and psyche/psychiatry in the historical mereological constellation, on its importance for the philosophy of psyche, as well as the categorically inseparable relationship between philosophy and the perception of psyche. The author introduces the thesis that the philosophy of psyche is an ideal thinking polygon upon which rudimentary philosophical disciplinary directions are intertwined, ranging from hermeneutics, phenomenology, ontology, epistemology, and logic, to social and political philosophy, the philosophy of existence, and ethics. As an ideal scientific-philosophical descriptor, I suggest the discipline of integrative bioethics, which I look at as a teleological bridge for combining these disciplines. The emphasis will be on the subject of life phenomena, which I look at in an analogy with the pre-Socratic semantics of Ψυχή (psukhe), as the dialectical synthesis of mind (nous) and body (soma).

Key words

psyche, philosophy of psychiatry, integrative bioethics of psyche, pluriperspectivism, life, responsibility